

С. С. ЕМІРІЛЬЯСОВА

здобувач

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

РОЗВИТОК ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ II ПОЛ. XX СТ.

У статті викладено особливості та тенденції розвитку гендерної проблематики в історії вітчизняної педагогічної науки II пол. XX ст. Описано деякі історико-культурологічні факти, які є вихідними для окреслення гендерних проблем та передумовами їх появи й розвитку. Висвітлено періодизацію становлення та розвитку вітчизняних гендерних досліджень. Побудовано періодизацію з урахуванням проблемного й культурологічного підходів та висвітлено чинники, що визначають сутність гендерних освітніх процесів, а саме політичні, ідеологічні, культурологічні, психологічні та педагогічні.

Ключові слова: гендер, гендерна проблематика, вітчизняна педагогічна наука, гендерні дослідження.

На розвиток гендерних ідей у вітчизняній педагогічній науці здійснив певний вплив гендерно-неофеміністський рух у західних країнах, активісти та учасники якого актуалізували питання щодо порушень прав жінок у суспільстві та пропонували шляхи їх подолання.

Слід підкреслити, що основним поняттям таких підходів стало “гендер”, застосування якого передбачало перехід досліджень з біологічного рівня на соціальний та відмову від постулату про природне призначення статей. Якщо до 60-х рр. XX ст. дослідження гуманітарних наук були андроцентричними й здійснювались з позицій чоловічого домінування в суспільстві, то з часу появи фемінізму першої хвилі активізувалась жіноча проблематика і розпочався новий дискурс досліджень. Звичайно, рівень таких досліджень характеризувався передусім критикою суспільства, визнанням необхідності нових підходів, недостатньою обґрунтованістю наукових знань, що заважало продуктивному виникненню нових знань про взаємовідносини статей.

Проте згодом у ракурсі основних наукових підходів постали нові питання з проблем жінок, які вимагали філософського осмислення феміністських підходів, розгляду відмінностей у феміністських дослідженнях, розширення та поглиблення знань про розмаїття жіночих досліджень тощо.

Мета статті – висвітлити особливості генези гендерної проблематики у вітчизняній педагогічній науці другої половини XX ст.

Зауважимо, що деякі історико-культурологічні факти, хоч вони далеко сягають за визначені межі нашого дослідження, але є вихідними для окреслення гендерних проблем та є передумовами їх появи та розвитку.

Не можна оминати увагою появу української традиції трансляції гендерних ідей у педагогічній науці, яка започаткована як ідея гідної освіти

як для хлопчиків, так і для дівчаток. Виникнення ідеї науковці пов'язують з 1086 р. – з відкриттям у Києві першої жіночої школи, де навчались дочки Ярослава Мудрого – Анна, Єлизавета й Анастасія, які стали високоосвіченими жінками. Відомо, що ще в 1652 р. Павло Аллепський, архідиякон Антіохійської православної церкви, подорожуючи Україною, відзначав високий рівень освіченості жінок, а саме: “вміють писати і читати не лише козаки, але їхні дружини і дочки” [1].

Історія засвідчує, що середина XIX – початок XX ст. є періодом суспільно-педагогічного руху в Україні, який характеризується виникненням ідеї спільного навчання хлопчиків і дівчаток, юнаків та дівчат, появою концепції статевого виховання та подолання соціальних стереотипів відносно хлопчиків і дівчаток, активізацією діяльності жінок-педагогів (Х. Алчевська, О. Бандрівська, М. Криницька, Й. Ляурецька, Е. Прокеш (ина), С. Русова, Л. Українка, Г. Шухевич, Д. Шухевич-Старосольська, Е. Ясеницька-Волошин (а) [3, с. 222].

Розвиток гендерних ідей від часу їх започаткування був особливо помітний у середовищі українського жіночого руху. У 1884 р. засновано товариство руських жінок у Станіславі (Івано-Франківськ), яке згодом видавало літературний альманах “Перший вінок”, що відзначався феміністичним спрямуванням.

На початку XX ст. засновано Харківське товариство взаємодопомоги зайнятих жінок, Одеське та Київське товариство охорони жінок. Учасницями жіночого руху були О. Пчілка, Л. Старицька-Черняхівська, С. Русова, Л. Яновська, В. Коннор-Вілінська, С. Вольська, М. Ішуніна, В. Клячкіна, Х. Алчевська та ін. [9].

У країнах СРСР більш-менш активно проводилася політика щодо створення гендерної рівності. Найповніше ідеологію тогочасної “нової соціалістичної жінки” упроваджувала комісар О. Колонтай. У країні оголосили культурну революцію, критикували традиційні поведінкові норми чоловіків та жінок, пропонували позбавлятися патріархальних стереотипів. Пропагувалися руйнування патріархальної сім'ї, нові відносини статей, сумнівна з точки зору моральності сексуальна свобода.

Безперечно, вказані події мали місце задовго до нашого дослідження, але справили помітний вплив на подальший розвиток гендерної проблематики. Феміністичні організації після революції були ліквідовані, і до 1930 р. діяли “жінвідділи”. Під впливом комуністичних ідей, на тлі активних змін у суспільстві формувався ідеал, стандарт жінки, члена суспільства, яка захоплена роботою, виконанням плану. Вважалося, що основне завдання жінки – бути активним будівником комунізму, проте жінка повинна виконувати й домашні справи, що оцінювалось як норма.

Вищезазначені особливості та тенденції розкриваються, зокрема, в періодизаціях становлення та розвитку вітчизняних гендерних досліджень. Доречно звернути увагу на підхід українського дослідника гендерної педагогіки В. Кравця, який, розглядаючи специфічні особливості гендерної іс-

торії українського суспільства, визначає періоди становлення гендерної педагогіки в Україні:

- 1917–1930 рр. – більшовицькі гендерні та шлюбно-сімейні проекти першого етапу становлення радянської влади;
- 1931–1953 рр. – другий період розвитку гендерної педагогіки в епоху сталінського тоталітаризму;
- 1953–1991 рр. – період радянської гендерної педагогіки;
- 1991 р. – до сьогодні – гендерна педагогіка в сьогоденні [8].

На нашу думку, більш коректно говорити не про становлення та розвиток гендерної педагогіки, а про становлення та розвиток гендерних ідей у педагогіці.

Особливості та етапи розвитку гендерної проблематики досліджує також О. Петренко, яка виокремлює в історії вітчизняної радянської педагогіки чотири періоди:

I. 1917–1931 рр. – період становлення радянської школи, введення в школах спільного навчання, інтенсивна розробка ідей гендерної педагогіки;

II. 30–40-і рр. XX ст. – період формування нової парадигми освіти, маскулінізація освітньо-виховного процесу, радянський тип роздільного навчання і виховання дівчат і хлопців у вітчизняній педагогіці і школі;

III. 1941–1954 рр. – період становлення гендерної освітньої політики, становлення статевого підходу до навчання і виховання в системі радянської шкільної освіти;

IV. 1954–1991 рр. – період “хрущовської відлиги”, який поєднує такі етапи:

– 1954–1964 рр. – етап, який позначився розробкою педагогічних аспектів соціостатевого виховання, сутності диференційованого підходу до виховання хлопців і дівчат;

– 1964–1984 рр. – етап брежнєвської “консервації” або “період застою”, коли школа стала “позанаціональним, усередненим конвеєром з виробництва трудящих без ознак статі”;

– 1984–1991 рр. – етап лібералізації статевої освіти й виховання в радянській школі, який фактично став початком у зміні гендерної освітньої політики радянського суспільства;

V. 1991 р. – до сьогодні – період формування реалій гендерної освітньої політики незалежної України та її відображення в освітній системі.

Як бачимо, вказана періодизація побудована з урахуванням проблемного й культурологічного підходів та висвітлює чинники, що визначають сутність гендерних освітніх процесів, а саме політичні, ідеологічні, культурологічні, психологічні та педагогічні.

Зазначені періодизації глибоко й ґрунтовно висвітлюють особливості розвитку гендерних ідей. Проте для кращого розуміння педагогічного аспекту та особливостей соціостатевого виховання необхідним є аналіз публікацій періоду середини XX ст., адже в них відображається детермінованість освітньої політики соціокультурними умовами.

Так, після другої світової війни поряд з модернізацією економіки радянська влада спрямувала великі зусилля на розвиток освіти. На початку 50-х рр. XX ст. початковою освітою було охоплено всіх дітей шкільного віку, а кількість учнів у 5–10-х класах збільшилася майже у 3 рази. З середини 50-х рр. XX ст. Україна стала приділяти особливу увагу освіті й вихованню школярів. Протягом цього періоду в країні проводились шкільні реформи: запровадження замість роздільного навчання – спільного (1954 р.); введення єдиної шкільної форми для хлопчиків (як приклад, з 1954 р. хлопчики повинні були самі підшивати білі комірці на гімнастержках і кітелях).

Аналіз наукових доробок досліджуваного періоду уможливив виокремлення у вітчизняній педагогічній науці основних тенденцій педагогічного аспекту розвитку гендерного знання у 50–90-ті рр. XX ст.:

- домінування ідей комуністичного виховання, авторитарних впливів, орієнтації на середнього учня, ігнорування індивідуальних особливостей [4];
- визнання необхідності формування в учнів моральних сімейних цінностей: любов, повага, вірність, обмеження інстинктів, естетичність, здоровий спосіб життя, звернення до християнських традицій [2];
- визнання необхідності статевого виховання, що передбачає “атмосферу довіри і делікатності, яка іноді порушується занадто відвертими розмовами”; морально-етичного виховання майбутнього чоловіка чи дружини, фізіолого-гігієнічного просвітництва хлопчиків і дівчаток [10, с. 404];
- обґрунтування оновлення практики роздільного навчання хлопчиків і дівчаток (1943–1954 рр.), яка сприяла появі недоліків і так званому “відродженню” культури дореволюційних інститутів шляхетних дівчат [6, с. 241];
- розгляд питань виховання “самобутньої і яскраво вираженої особистості” хлопчиків та дівчаток; незаохочення “таких трудових взаємин, при яких дівчата обслуговували б хлопчиків і звали б, таким чином, до ролі домашньої господині”, формування думки про виконання спільної роботи чоловіками і жінками в домашньому господарстві [11].

Незважаючи на існування різнопланових тенденцій імплементації гендерного компонента в педагогічну діяльність радянської епохи, в педагогіці взаємодіяли два основні механізми регулювання гендерних відносин. Перший полягав у тому, що держава здійснювала “нормативне примусове регулювання, проводячи політику статі та гендеру в законодавчих актах різного рівня” [5, с. 299], наприклад, відповідно до ст. 35 Конституції СРСР: “Жінка і чоловік мають у СРСР рівні права. Здійснення цих прав забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у здобутті освіти і професійної підготовки, у праці, винагороді за неї і просуванні по роботі, у громадсько-політичній і культурній діяльності ...” [7]. Другий механізм здійснювався за допомогою ідеологічного апарату примусу, що контролював “тендерні відносини через домінуючі офіційні дискурси” [5,

с. 300], наприклад, чітко регламентовані шкільною програмою уроки праці для хлопчиків і дівчаток.

Висновки. Саме такі уявлення про гендерні ролі в українському суспільстві сформувались наприкінці другої половини ХХ ст. У них відображено соціально сконструйовані та відтворювані стосунки влади та нерівності. Ймовірно, вони надалі розвиватимуться в реаліях вибору стратегій забезпечення гендерного паритету. Важливим етапом стало поступове поширення в сферу освіти окремих аспектів та наукових дискурсів гендерної проблематики. Це цілком закономірно, адже освіта є найбільш дієвим інструментом гендерної соціалізації. Система освіти репрезентує гендерний компонент як у теоретичних концепціях, так і в реаліях практики.

Відтак, екстраполяція гендерної проблематики у предметну галузь вітчизняної педагогічної науки детермінована суспільними змінами. Досить умовний аналіз екстраполяції гендерної проблематики в часовому вимірі на основі загальноновизнаних періодизацій уможливив виокремлення основних етапів розвитку гендерної проблематики у вітчизняній педагогічній науці наприкінці другої половини ХХ ст.

Список використаної літератури

1. Алеппский Павел (архидиакон). Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века. Описанное его сыном архидиаконом Павлом Алеппским [Электронный ресурс] / Павел Алеппский; пер. с арабского Г. Муркоса. – Москва : Унив. тип., 1897. – Ч. 1.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Г. Ващенко. – Полтава : Ред. газ. “Полтавський вісник”, 1994. – Т. 1. – 191 с.
3. Герега М. Перші українські жінки-педагоги фортепіано у ВМІ ім. М. Лисенка у Львові в контексті гендерного руху початку ХХ століття / Марія Герега // Вісник Прикарпатського університету. Серія “Мистецтвознавство”. – 2009–2010. – Вип. 17–18. – С. 222–226.
4. Елькін М. В. Історія педагогіки : навчально-методичний посібник до самостійного вивчення дисципліни / М. В. Елькін, М. М. Головова, А. А. Коробченко. – Мелітополь : Видавничий будинок ММД, 2009. – 204 с.
5. Здравомыслова Е. А. Государственное конструирование гендера в советском обществе / Е. А. Здравомыслова, А. А. Темкина // Журнал исследований социальной политики. – 2004. – Т. 1 (3/4). – С. 299–321.
6. Кон И. С. Сексуальная культура в России: клубничка на березке / И. С. Кон. – Москва : ОГИ, 1997. – 464 с.
7. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. Конституции (Основные Законы) Союзных Советских Социалистических Республик. – Москва : Юрид. лит., 1978. – 576 с.
8. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2005. – 440 с.
9. Луценко О. А. Історія жіночого руху в Україні / О. А. Луценко // Громадські ініціативи. – 1997. – № 6. – С. 4–7.
10. Макаренко А. С. Половое воспитание / А. С. Макаренко // Макаренко А. С. Избранные произведения : в 3 т. / редкол. : Н. Д. Ярмаченко (председатель) и др. / А. С. Макаренко. – Київ : Рад. Школа, 1983. – Т. 3. – С. 400–407. – (Серия “Пед. б-ка”).

11. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива (Методика воспитания коллектива) [Электронный ресурс] / В. А. Сухомлинский ; [пер. с укр. Н. Дангуловой]. – Москва : Молодая гвардия, 1975. – 240 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016.

Эмирильясова С. С. Развитие гендерной проблематики в истории отечественной педагогической науки во второй половине XX в.

В статье представлены особенности и тенденции развития гендерной проблематики в истории отечественной педагогической науки второй половины XX века. Описаны некоторые историко-культурологические факты, которые являются исходными для определения гендерных проблем и являются предпосылками их появления и развития. Освещены периодизации становления и развития отечественных гендерных исследований. В основе данных периодизации лежат проблемные и культурологические подходы, которые освещают факторы, определяющие сущность гендерных образовательных процессов, а именно политические, идеологические, культурологические, психологические и педагогические.

Ключевые слова: *гендер, гендерная проблематика, отечественная педагогическая наука, гендерные исследования.*

Emirilyasova S. The Development of Gender Issues in the History of Ukrainian Pedagogical Science in the Second Half of the 20th Century

The article presents the features and trends of development of gender issues in the history of Ukrainian pedagogical science in the second half of the 20th century. Some of the historical and cultural facts which are considered to be the starting point for determining the gender are described. Appearance of Ukrainian traditions relating to the gender ideas in pedagogical science which were started firstly as an idea for educating both boys and girls. When covering the periodization of formation and development of Russian gender studies, it is vital to note the approach of a famous genderologist withing pedagogical science – Ukrainian researcher Vladimir Kravets, who managed to consider the specific characteristics of gender history. Thus, Ukrainian society defines periods of gender education in Ukraine.

The data is based on the periodization of problematic and cultural approaches which define the factors determining the nature of gender educational processes, namely the political, ideological, cultural, psychological and pedagogical. They all appear to be socially constructed and reproduced within the relations of power and inequality. They are sure to develop within the several years and promote the right choice of strategies in order to ensure gender equality.

An important step was the gradual spread in education and some aspects of scientific discourses of gender issues. This is quite natural as education is the most effective tool of gender socialization. The educational system represents a gender component in both theoretical concepts and realities in practice.

Key words: *gender, gender issues, Ukrainian pedagogical science, gender studies.*